

تاریخ دریافت: ۸۷/۶/۲۰

پذیرش نهایی: ۸۷/۸/۱۵

مطالعات مکان‌یابی موزه منطقه‌ای در استان گلستان

دکتر مهدی قرخلو*

نرگس احمدی فرد**

ابراهیم جهانگیری***

مرکز تحقیقات سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی

چکیده:

استان گلستان در مناطق شمالی کشور واقع شده است. این استان مهد تمدن طبری شناخته می‌شود که طی کشفیات صورت گرفته در سالهای گذشته آثار بسیاری از مجموعه‌های تاریخی و باستانی استان بدست آمده است که بعنوان گنجینه‌های تاریخی و فرهنگی کشور شناخته می‌شوند. لذا آشنا ساختن مردم با چنین میراث‌های فرهنگی- هنری افتخارات و تمدن گذشته و تقویت حس وطن‌پرستی و غرور ملی از طریق ایجاد موزه امکان‌پذیر می‌باشد. با توجه به اینکه موزه یکی از زیر ساختهای گردشگری و لازمه توسعه آن به حساب می‌آید لازم به نظر می‌رسد برای نیل به سیاستهای توسعه گردشگری و افزایش درآمدهای ناشی از توریسم در مقایس ملی و منطقه‌ای نسبت به

* - دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه تهران

** - کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

*** - کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری

تاسیس و احداث و توسعه موزه‌ها همت گماشت. با این اوصاف یکی از مهمترین این عوامل، فاکتور مکان‌یابی و نحوه جایگزینی آن در سطح شهر و منطقه و نحوه تعامل و ارتباط مجموعه با کاربریهای شهری در مقیاس میانی و کلان منطقه و کشور می‌باشد. بنابراین در مقاله حاضر مطالعاتی مدون و سیستماتیک در سطح منطقه و سپس شهر منتخب براساس اصول شهرسازی و برنامه‌ریزی شهری از یک طرف و نیازها و ملزومات مجموعه موزه از طرفی دیگر صورت گرفته است تا بدین طریق مکانی مناسب جهت اختصاص به ساخت موزه بدست آید.

کلید واژه‌ها: مکانیابی، موزه منطقه‌ای، استان گلستان، توریسم، میراث فرهنگی-

هنری

مقدمه

تاریخ و میراث بجا مانده از گذشتگان در قالب آثار هنری، بنا و عمارات، آثار علمی و ادبی و ... از جمله عواملی است که بعنوان سابقه و شناسنامه خود و سرزمین‌مان همگان بدان احترام می‌گذاریم و ارزش معنوی فراتر از ارزش‌های مادی برای آنها قائل هستیم. شناخت سابقه و تاریخ تمدن و حفظ و نگهداری آثار باقی مانده از گذشتگان همواره از دغدغه‌های ملت‌های گوناگون برای اثبات گذشته درخشان خود بوده است (دخت نفیسی، ۱۳۸۵، ص ۲۳). البته حفظ و نگهداری از میراث فرهنگی یک ملت تنها محدود به حفاظت و نگهداری از آثار بجا مانده از چندین هزار سال پیش یا دهها سال گذشته نیست بلکه بسیاری از آثار معاصر نیز در زمره آثار و میراث فرهنگی، شایستگی حفظ و نگهداری را داشته و دارند. بنابراین آنچه که قادر است هویت و افتخار ملتی را در خود متبلور نماید تحت عنوان میراث فرهنگی شناخته می‌شود و شایستگی حفاظت و نگهداری را خواهد داشت (Brabazon, 2006, p 202). حفظ و نگهداری و نمایش و عرضه میراث فرهنگی، امکانی است که امروزه در موزه‌ها فراهم گردیده است. امروزه فعالیت و کارکرد موزه‌ها بسیار فراتر از ویرینی برای نمایش آثار هنری و تاریخی است و بصورت مجموعه‌های تحقیقاتی، فرهنگی و آموزشی، کارکردی متفاوت از آنچه عموم از موزه‌ها انتظار دارند به خود گرفته‌اند. بنابراین احداث موزه‌ها در مناطق

سبب می‌شود که در آن همه جنبه‌های زندگی به نمایش گذاشته شود به گونه‌ای که به کمک میراث‌های «فرهنگی» و «طبیعی» هر عضو جامعه بتواند تصویر گویائی از «دیروز-امروز» را ببیند. چنین موزه‌هایی با فراهم آوردن امکانات و تجهیزات لازم به مرکز پژوهش و بررسی و نمایش جنبه‌های گوناگون زندگی و طرح‌های صنعتی و اجتماعی آینده در منطقه تبدیل خواهد شد.

اهمیت موزه‌ها در شهرها امروزه به حدی اعتلا یافته است که در بین عناصر اصلی شهر، موزه‌ها با معماری برجسته و متفاوت از ابنیه شهری یکی از بناهای شاخص شهری شناخته می‌شوند. در این بین نحوه جایگزینی موزه در شهر و منطقه و ارتباط آن با سایر کاربری‌ها و عناصر منطقه‌ای با توجه به عملکرد ویژه آن از جمله مسائل مهم در طراحی و اجرای پروژه‌های احداث موزه‌ها می‌باشد (سازمان میراث فرهنگی استان گلستان، ۱۳۸۶، ص ۲). زیرا از جمله ضرورت‌های مناسب برای مکان‌بایی و احداث موزه‌ها در هر منطقه‌ای آن است که انسان پیوند خود را با منطقه، سپس پیوند منطقه را با دیگر بخش‌های کشور و در نهایت با جهان دریابد و بدان ارج گذارد زیرا موزه در هر منطقه‌ای نمایانگر منطقه از دیدگاه یک واحد انسانی و فرهنگی و نخستین پایگاه شناخت مسائل فرهنگی و تاریخی است که موجب برقراری تفاهم بیشتر میان مناطق می‌گردد و به دنبال آن سبب ایجاد حرمت ملی در ورای ویژگی‌های محلی و گشودن دریچه‌ای به سوی دنیای خارج است.

کشور ما ایران به لحاظ سابقه تمدن و تاریخ شکوهمند خود طی آثار مکشوف در سالهای گذشته و اخیر از جمله کشورهای دارای تمدن تاریخی است بطوری که اعتلای فرهنگی و هنری ایرانیان در طول تاریخ آنها را به جایی رسانده است که از لحاظ آثار معاصر هنری و فرهنگی در جایگاه‌های برتر جهانی قرار می‌گیرند. میراث فرهنگی کشورمان محدود به منطقه و استان خاصی نیست و در جای جای کشور آثار و کشفیاتی مبنی بر سابقه تاریخی و فرهنگی استانهای مختلف وجود دارد. از جمله مناطق با سابقه تمدن بالا و فرهنگ غنی و طبیعت سرشار در ایران استان گلستان می‌باشد (زنده‌دل، ۱۳۸۲، ص ۱۰). این استان بعنوان مهد تمدن طبری شناخته می‌شود که طی کشفیات صورت گرفته در سالهای گذشته آثار بسیاری از مجموعه‌های تاریخی و باستانی استان بدست آمده که بعنوان گنجینه‌های تاریخی و فرهنگی کشور شناخته

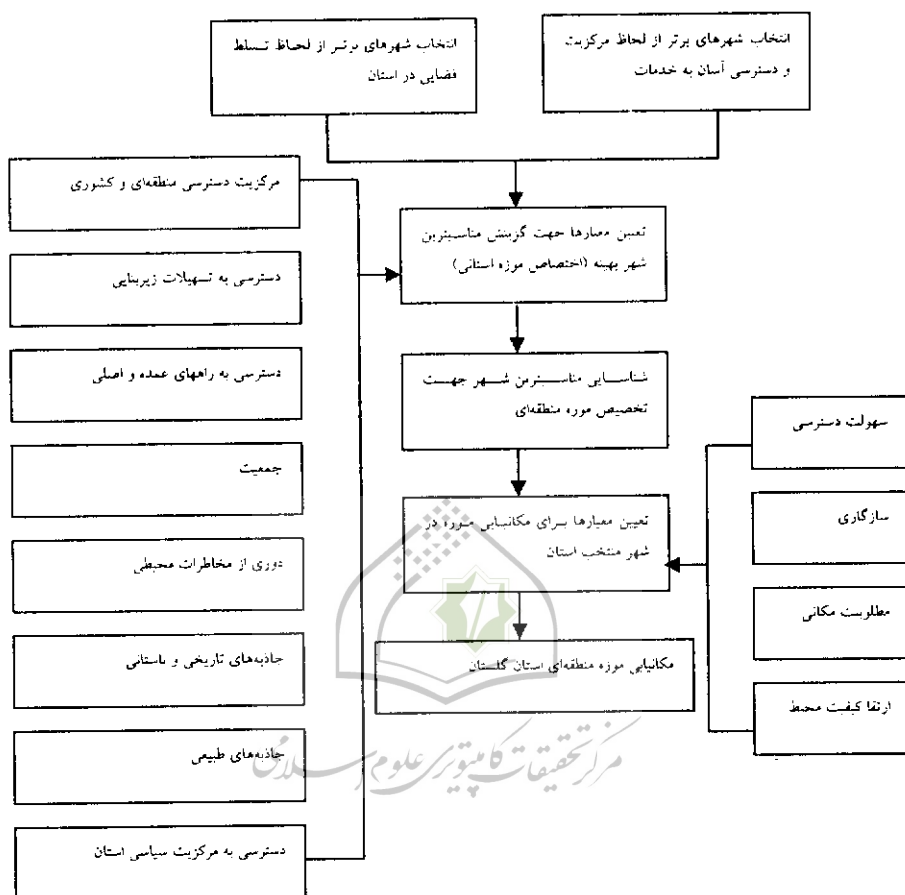
می‌شوند. بعلاوه وجود فرهنگهای گوناگون در سطح استان که هر کدام آثار فرهنگی با ارزش را در اختیار قرار داده، مجموعه‌ای از میراث فرهنگی را در قالب آثار باستانی و تاریخی، صنایع‌دستی، محصولات فرهنگی و گنجینه‌های طبیعی را در منطقه شکل می‌دهد که جهت حفاظت و انتقال به نسلهای آینده بعنوان میراث شکل گرفته در طول قرنهای متمادی بایستی مورد توجه و ساماندهی قرار گیرند.

اهمیت احداث موزه با مکانیابی مناسب آن در چنین منطقه‌ای ارتباط پیدا می‌کند تا با اختصاص فضایی مناسب جهت احداث موزه در استان گلستان در قالب مطالعاتی نسبت به شرایط فیزیکی و کالبدی موزه هم از نظر کمی و هم از جنبه کیفی معیارهایی استخراج و در مکانیابی آن لحاظ گردد. بنابراین در این مقاله سعی شده است که وجود آثار تاریخی، فرهنگی و نحوه دسترسی و راههای منطقه در جهت تعامل بیشتر نواحی در سطح منطقه در مکانیابی موزه لحاظ گردد.

روش تحقیق

این تحقیق به روش توصیفی- تحلیلی تهیه شده است. در مطالعه وضع موجود منطقه روش توصیفی و تحلیلی مورد استفاده قرار گرفته است و در بخش مطالعه نوع و نحوه مکانیابی موزه در سطح منطقه و مقایسه آن با معیارها و استانداردهای بهینه کاربری فرهنگی در سطح شهر از روش معیاری استفاده شده است. بدین ترتیب که معیارها براساس مصاحبه و نظرخواهی از کارشناسان موزه و میراث فرهنگی و صاحب‌نظران در امر مکان‌یابی انتخاب و بر همین مبنا نیز ارزش‌گذاری‌ها صورت گرفته است. پس از انتخاب و ارزش‌گذاری معیارها، ابتدا وضع موجود منطقه ارزیابی و سپس براساس ضوابط موجود مکان مورد نظر در روی نقشه مشخص شده است. بدین منظور ابتدا اطلاعات مورد نیاز این پژوهش به صورت کتابخانه‌ای و میدانی گردآوری شده و بصورت پایگاه داده‌ای در رایانه ذخیره و سپس با استفاده از این پایگاه داده‌ای، یافته‌ها تحلیل و فرضیات مورد آزمون و پس از طی این مراحل و ترکیب لایه‌ها، مناسب‌ترین مکان برای تخصیص موزه در منطقه تعیین شده است.

اگر بخواهیم مراحل روش تحقیق انجام تخصیص بهینه موزه منطقه‌ای را در استان گلستان به صورت تفصیلی تر ارائه دهیم، باید به نمودار زیر توجه کنیم:

نمودار ۱- نمودار روش تحقیق

ادبیات تحقیق

موزه به ساده‌ترین شکل تعریف عبارت از بنایی است جهت گردآوری مجموعه‌هایی از اشیاء به منظور تحقیق، بررسی و بهره‌گیری. ممکن است این اشیاء منشا طبیعی داشته یا ساخته انسان باشند (دوگلاس، ۱۳۶۱، ص ۱). موزه در حال حاضر موسسه‌ای است که به گردآوری، مطالعه و محفوظ داشتن اشیاء نمایانگر طبیعت و بشر، می‌پردازد تا آنها را بخاطر آگاهی، آموزش و لذت پیش چشم همگان بگسترده. با توجه به تعاریف موزه، توجه به کارکرد و عملکرد موزه‌ها در قرن حاضر یکی از محوری‌ترین عواملی است که می‌تواند باعث تحول و توسعه فعالیت‌های موزه‌ای در

ایران شود. بنابراین در این قسمت سعی شده است که به عملکردهای نوین و متفاوت جدا از تصور قدیم نسبت به موزه، توجه و بررسی شود که از جمله می‌توان به عملکرد آموزشی موزه با وظیفه‌ای کاملاً روشن در امر ترویج، تدریس و تعبیر مفاهیم نهفته در آثار موزه‌ای و ارائه ارزشهای آن به تمامی گروههای مردم و همچنین در مقیاس بزرگتر به عملکرد اقتصادی موزه با جذب توریسم به عنوان عامل تبلیغ تجاری و اقتصادی و افزایش درآمدهای ملی و در عین حال نمایانگر ارزشهای هنری از میان رفته با شرایط استاندارد جهت نمایش آثار فوق و نگهداری از آنها، دارای عملکردهای فنی و هنری نیز می‌باشد. موزه‌ها با ارائه اکولوژیکی با انواع مختلف گونه‌های گیاهی و جانوری، حس واکنش فرد را نسبت به محیط زیست خویش و رهائی او از نگرانیها و جلوگیری از تناقض محیطی را به انجام می‌رساند. این عملکرد زیست محیطی موزه همراه با عملکرد فرهنگی و هویتی و اجتماعی موزه در راستای بازسازی میراثهای فرهنگی گذشته و تبلور رسوم و سنتها از دورانی دور تا عصر حاضر به منزله حافظه تاریخی و تقویت هویت قومی و ملی همراه با ایجاد حس خودباوری به نسل امروز و آینده و ایجاد مسولیت‌پذیری در جهت انتقاد و تفسیر جامعه، به تبیین نسبت و توانایی خود در اجتماع می‌پردازد. با این تفاسیر همان‌طور که ایکوم می‌گوید موزه یک موسسه ثابت و بدون سوددهی است که ارائه خدمات جامع و کمک به پیشرفت آن را بر عهده دارد. در نهایت عملکرد تفریحی موزه برای بروز لذت ناشی از زیبایی، شادی و شغف ذهنی- فضایی برای پرورش تصورات دست نیافتنی گریز از روزمرگی، سرگرمی ذهنی را فراهم می‌کند. با توجه به ماهیت و عملکرد موزه می‌توان موزه‌ها را در سه گروه زیر قرار داد:

الف) موزه‌های هنری

موزه‌های هنری موزه‌هایی هستند که مجموعاً آنها صرفاً به دلیل ارزش زیبایی‌شان جمع‌آوری و در معرض نمایش قرار گرفته است.

ب) موزه‌های باستان‌شناسی و تاریخی

تمامی موزه‌هایی که مجموعه آنها با دید تاریخی تنظیم و گردآوری شده و در یک دورنمای تاریخی در معرض نمایش قرار گرفته است، موزه تاریخی به شمار می‌آید. موزه‌های تاریخی وسیعترین گروه موزه‌ها را تشکیل می‌دهند و دارای زیر مجموعه‌های

متعددی از قبیل موزه‌های باستانشناسی، موزه‌های اماکن باستانی، موزه‌های انسان‌شناسی، موزه خانه‌های تاریخی و مسکن شخصیت‌های معروف فرهنگی و هنری و سیاسی و موزه تاریخچه علوم مختلف، می‌باشد.

ج) موزه علمی

موزه‌های علمی در برگیرنده کلیه دست یافته‌های انسان در پهنه علوم و فنون است. این موزه‌ها فعالترین و دارای بیشترین بازدیدکننده در جهان صنعتی می‌باشد و میدان عمل فعالیت این موزه‌ها گسترده است. آنها در دو نظام علوم طبیعی و علوم و فنون قرار می‌گیرند که هر یک خود دارای زیر مجموعه‌های متعددی هستند (دخت نفیسی، ۱۳۸۵، ۵۸).

اما موزه منطقه‌ای که موضوع مورد پژوهش ما می‌باشد به عنوان موزه‌های عمومی در نظر گرفته شده است که در واقع محل نگهداری و نمایش آثار مختلفی چون آثار بدست آمده از کاوشهای منطقه، پارهای آلات و ادوات کشاورزی یا مردم‌شناسی، لباسهای سنتی و هنرهای دستی منطقه است که بدون هیچ گونه ارتباط معقول میان آنها در داخل ویترنهایی قرار داده شده‌اند. چنانچه منطقه‌ای را که موزه در بر می‌گیرد منطقه‌ای باستانی باشد، آثار یافت شده در طی کاوشهای باستان‌شناختی بخش مهمی از موزه‌ها را تشکیل می‌دهد و مجموعه‌های مردم‌شناسی، مردم‌نگاری و هنرهای سنتی از پی آن می‌آیند. چنانچه منطقه از نظر علوم طبیعی چون گیاهشناسی و کانی‌شناسی غنی باشد هسته مرکزی موزه بر مبنای این علوم قرار می‌گیرد و سپس مجموعه‌های دیگر با ماهیت هنری و تاریخی به آن اضافه می‌شود. به هر تقدیر موزه‌های منطقه‌ای از توان بالقوه برای تبدیل شدن به یک خط ارتباطی بین موزه‌های ملی و مرکزی برخوردارند. لذا مکان‌یابی موزه منطقه‌ای با کارکرد خاص خود به عنوان جزئی از یک سیستم با انواعی از مدل‌های مکان‌یابی همچون جمعیت به عنوان شاخص مرکزیت، روش کارکردی، مدل جاذبه، مدل دسترسی، مدل *sowt* و مدل الوت (*Allot*) و مدل سامانه اطلاعات جغرافیای امکان‌پذیر می‌باشد. در تحقیق مورد نظر مدل مکان‌یابی موزه منطقه‌ای براساس فهرست معیارها امکان‌پذیر می‌باشد.

روش مکان‌یابی براساس بررسی فهرست معیارها مبتنی بر وزن‌دهی (ضریب) به فهرستی از معیارهاست که در مکان‌یابی پروژه مورد نظر اهمیت خواهد داشت. این

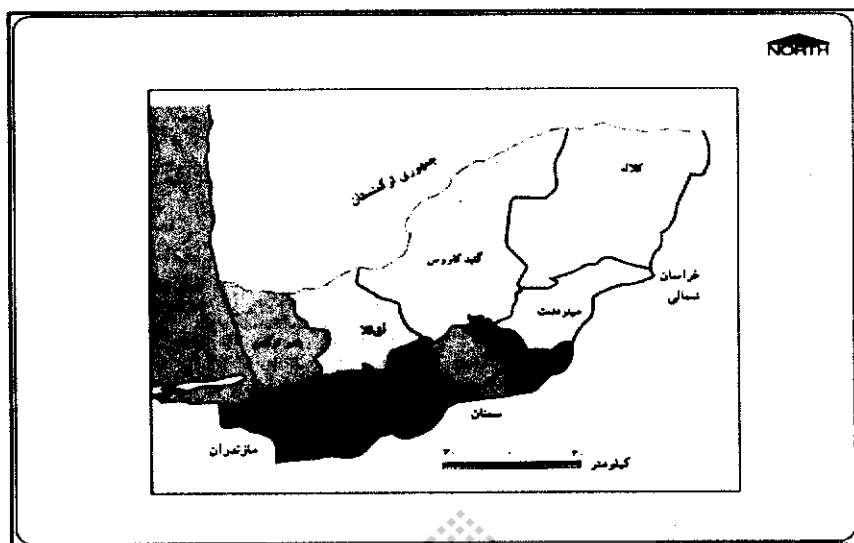
معیارها که تحت عنوان معیارهای کلی مطرح می‌گردند شامل کسب موقعیت مطلوب در هر مکان براساس ضریبی است که به آن معیار داده خواهد شد. بنابراین وزن‌دهی به معیارها در دو مرحله صورت خواهد گرفت. در ابتدا ضریبی برای معیار کلی به این‌گونه در نظر گرفته می‌شود که معیارها به ترتیب اهمیت رتبه یا ضریب بالاتری کسب می‌کنند. به عبارتی برای معیارهای دارای اهمیت بیشتر و تاثیر عمده در مکانیابی ضریب ۴ به ترتیب برای معیارهای کم اهمیت‌تر ضریب پایین‌تر از ۴ در نظر گرفته می‌شود تا اینکه برای معیارهای کم اهمیت در مکانیابی ضریبی برابر یک در نظر گرفته می‌گردد. در مرحله سوم، معیارهای جزئی مورد سنجش قرار گرفته و براساس مطلوبیت مکانی مجموع معیارهای جزئی عددی بین صد درصد تا صفر درصد را کسب می‌نمایند. بگونه‌ای که هر چه مطلوبیت مکانی مجموع معیارهای جزئی بیشتر باشد به سمت عدد صد و هر چه کمتر باشد به سوی صفر خواهد کرد. بطور کلی در یک دسته‌بندی ارزشها می‌توان گفت که برای ارزش بالا و عالی بین ۷۵ تا ۱۰۰ درصد، برای ارزش خوب عددی بین ۵۰ تا ۷۴ درصد، برای ارزش متوسط عددی بین ۲۵ تا ۴۹ درصد و ارزش ضعیف بین ۰ تا ۲۴ درصد را کسب می‌کند که عدد مورد نظر می‌تواند هر عددی بین دامنه گروه خود باشد. بطور مثال ارزش عالی می‌تواند هر عددی بین ۷۵ تا ۱۰۰ در نظر گرفته شود و این طبقه‌بندی بین ارزشها تنها به منظور دستیابی به قالب و نظام هماهنگ ارزش‌گذاری و امتیازدهی بین معیارها گوناگون و متفاوت طراحی گردیده است. در نهایت ارزش و امتیاز بین ۰ تا ۱۰۰ درصد اختصاص یافته به هر معیار کلی که در نتیجه بررسی و مطالعه در معیارهای جزئی است در ضریب کلی معیار ضرب گردید و اعداد حاصله از تمامی معیارهای کلی جمع می‌گردد. مجموع اعداد کسب شده از معیارهای کلی با تقسیم بر مجموع ضرایب در نظر گرفته شد. برای تمام معیارهای کلی عددی بین ۰ تا ۱۰۰ را بدست خواهد داد که هر چه عدد بدست آمده برای مکانی بالاتر باشد می‌توان نتیجه گرفت که مکان مورد نظر از مطلوبیت بیشتری برای تخصیص بعنوان مکان پروژه برخوردار خواهد بود.

۱-۲-۱) یافته‌های تحقیق

برنامه مکانیابی تخصیص زمین جهت ایجاد موزه منطقه‌ای در استان مورد نظر بعنوان منطقه سعی شده است که ملاحظات سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی و جغرافیایی لحاظ گردد تا بدین طریق فضایی ایجاد شود که تمامی کنش عوامل یاد شده در محدوده‌ای خاص ترکیب شوند. زیرا که موزه منطقه‌ای بنابر تعریف کمیته ایکوم موزه‌ای است که فعالیت فرهنگی موزه در منطقه‌ای که یک واحد طبیعی، فرهنگی و اقتصادی یا اجتماعی را تشکیل می‌دهد، بسیار وسیع است (دوگلاس، ۱۳۶۳، ص ۶۳). موزه منطقه‌ای مانند موزه‌های عمومی - ملی چند مجموعه‌ای است در مقیاس کوچک. از آنجا که موزه‌های منطقه‌ای نمایانگر منطقه از دیدگاه یک واحد انسانی و فرهنگی است و از توان بالقوه برای تبدیل شدن در یک خط ارتباطی بین موزه‌های ملی و مرکزی را دارد. بنابراین مکانیابی مناسب موزه در استان مورد نظر روش مکانیابی براساس فهرست معیارهای مناسب و همچنین تعریف کاربری و جایگاه آن در برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری و منطقه‌ای می‌باشد (حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۵، ص ۵۱).

۱-۱) تحلیل شبکه شهری استان گلستان و انتخاب شهر مناسب جهت احداث موزه منطقه‌ای

استان گلستان با مساحتی بالغ بر ۲۰۴۳۷/۷ کیلومتر مربع در جنوب شرقی دریای خزر واقع شده و حدود ۱/۳ درصد از مساحت کل کشور را شامل می‌شود. استان گلستان براساس آخرین تقسیمات کشوری شامل ۱۱ شهرستان، ۲۴ شهر، ۲۱ بخش و ۵ دهستان می‌باشد. مرکز استان گلستان شهر گرگان و مساحت آن ۶۳۸۱ کیلومتر مربع می‌باشد. براساس سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ استان گلستان ۱۵۹۳۰۵۵ نفر جمعیت را در خود جای داده است (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵).

نقشه ۱- تقسیمات سیاسی استان
 مأخذ: کتاب جغرافیای استان گلستان، ۱۳۸۶.

استان گلستان براساس نتایج بدست آمده از سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ دارای ۲۴ منطقه شهری است که تعداد ۹ شهر زیر ده هزار نفر جمعیت، ۶ شهر بین ۱۰ هزار تا ۲۵ هزار نفر جمعیت و ۷ شهر در دامنه جمعیتی ۲۵ تا ۵۰ هزار نفر جمعیت دارند. در بین شهرهای استان گلستان شهر بین ۵۰ تا ۱۰۰ هزار نفر مشاهده نمی شود و تنها دو منطقه شهری بالای ۱۰۰ هزار نفر در این استان وجود دارد که به ترتیب بزرگی جمعیت، عبارتند از گرگان و گنبد کاووس. توجه به آمار فوق نشان می دهد که در استان گلستان پدیده نخست شهری و تسلط شهر برتر بصورت محسوسی وجود دارد بدین ترتیب که شهر گرگان بعنوان مرکز استان با جمعیتی برابر ۲۶۹۲۲۶ نفر و گنبد کاووس دومین شهر برتر استان با جمعیت معادل ۱۲۷۱۶۷ نفر در سال ۱۳۸۵ و شهر برتر استان گلستان می باشند که فاصله بزرگی شهر اول نسبت به شهر دوم بیش از دو برابر می باشد و این شرایط برای شهر سوم استان (شهر علی آباد) بیش از پنج برابر می باشد (سرشماری نفوس و مسکن، ۱۳۸۵).

جدول ۱- تعداد جمعیت و رتبه شهرهای استان گلستان

نام شهر	تعداد جمعیت	رتبه	نام شهر	تعداد جمعیت	رتبه
آق قلا	۲۷۴۰۲	۸	مینودشت	۲۵۹۸۳	۹
آزاد شهر	۳۸۲۶۰	۵	مراوه	۵۶۰۲	۲۲
انبارآلوم	۵۸۵۹	۲۱	کلاله	۲۷۶۶۱	۷
بندرگز	۱۷۹۲۳	۱۱	گلین شهر	۷۶۳۹	۱۸
بندر ترکمن	۴۵۰۴۵	۴	خان بین	۱۰۴۳۵	۱۶
سمین شهر	۱۳۵۴۵	۱۳	رامیان	۱۱۷۱۹	۱۵
فاضل آباد	۱۳۰۶۰	۱۴	دلند	۷۷۳۲	۱۷
کردکوی	۲۸۹۹۱	۶	علی آباد	۴۶۱۸۳	۳
گرگان	۲۶۹۲۲۶	۱	نوکنده	۷۶۰۱	۱۹
سرخنکلانه	۶۵۰۷	۲۰	گمیش تپه	۱۵۶۳۹	۱۲
گنبد کاووس	۱۲۷۱۶۷	۲	گالیش	۲۰۰۰۰۹	۱۰

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵.

از آنجا که تحقیق مورد نظر ما دارای کارکرد منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای است لازم است تا کارکردهایی بالاتر از ناحیه و منطقه داشته باشند. از آنجایی که جمعیت و بزرگی آن یکی از عوامل مهم و نشانگر مطالعات فضایی و تعاملات اجتماعی- اقتصادی بین سکونتگاه‌هاست، لذا بدین منظور پنج شهر پرجمعیت استان انتخاب می‌گردد که عبارتند از: گرگان، گنبد کاووس، علی‌آباد، بندر ترکمن و آزادشهر. در بین شهرهای فوق‌الذکر دو شهر علی‌آباد و بندر ترکمن در غرب استان به دلیل قرارگیری در حوزه نفوذ شهر گرگان فاقد کارکرد منطقه‌ای است و شهر آزاد شهر نیز در مرکز استان چنین شرایطی را در برابر گنبد کاووس خواهد داشت (اسدی، ۱۳۷۰، ص ۱۰). علاوه بر این همچنانکه در نمودار شماره یک اشاره شده است شهرهای منطقه مورد مطالعه به لحاظ مرکزی و دسترسی به خدمات نیز بررسی شده است که این معیار نیز بر انتخاب پنج شهر اول و در مرحله بعدی دو شهر گرگان و گنبد کاووس صحه می‌گذارد بطوریکه

هر دو شهر واجد کارکرد منطقه‌ای و دارای حوزه نفوذ نسبتاً مستقل و همچنین دسترسی بیشتری به خدماتی همچون اقامتی و گردشگری خواهند بود. لذا از پنج شهر برتر استان تنها دو شهر واجد کارکرد منطقه‌ای تجزیه و تحلیل‌های مربوط به انتخاب شهر، بر روی دو شهر گرگان و و گنبد کاووس متمرکز می‌باشد.

جدول ۲- تعداد مراکز تاریخی و آثار باستانی و فرهنگی شهرستانهای استان گلستان

شهرستان	آثار تاریخی	سینما	زیارتگاه	تالار اجتماعات	تئاتر و موسیقی	خدمات گردشگری	واحدهای اقامتی
آق قلا	۵۶	-	۳	-	-	-	-
بندرگز	۲۹	-	۲	-	-	-	۲
ترکمن	۱۹	۱	۲	-	-	-	-
علی آباد	۶۳	۱	۷	-	۲	-	۲
کردکوی	۳۴	۱	۱۴	-	-	-	۱
کلالة	۱۰	-	۱۳	-	-	۱	-
گرگان	۹۶	۲	۲۹	۶	۲	۱۰	۱۳
گنبدکاووس	۱۸۲	۴	۱۰	۲	۴	۲	۷
مینودشت	۷۸	-	۱۲	-	-	۲	۴

ماخذ: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، یافته‌های طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور، ۱۳۸۲.

۲-۱) تحلیل انتخاب و مکان‌گزینی شهر بهینه

جهت تعیین بهترین شهر برای احداث موزه منطقه‌ای در سطح استان گلستان با توجه به موضوع مورد مطالعه مجموعه‌ای از معیارها مورد توجه قرار می‌گیرد و از روش ماتریس فهرست معیارها جهت سنجش مطلوبیت مکانی استفاده می‌گردد. در این روش سعی می‌گردد تا با شناسایی اهمیت فاکتور در موضوع خاص وزن و ارزش عددی خاصی به فاکتور داده شود که ضریب آن نامیده می‌شود. بنابراین این معیارها که تحت عنوان معیارهای کلی می‌باشد شامل کسب موقعیت در هر مکان براساس ضریبی است که به آن معیار داده خواهد شد. با وجود سلیقه‌ای بودن ضرایب در نظر گرفته شده در معیارها از طرف صاحب‌نظرین، این روش دارای توان بالایی در مکانیابی در تطابق با شرایط خاص هر محدوده بطور گسترده مورد استفاده برنامه‌ریزان جهت

شناخت مکان مطلوب پروژه قرار می‌گیرد. با این حال معیارهای جز در قالب هر یک از معیارها کلی استفاده می‌شود تا امکان سنجش مطلوب معیارها فراهم گردد.

جدول ۳- معیارها و ضریب معیارهای مکان‌یابی موزه منطقه‌ای^۱

معیارهای کلی	ضریب کلی	معیارهای خرد
مرکزیت دسترسی منطقه‌ای	۴	مرکزیت هندسی مرکزیت راه‌ها مرکزیت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی
دسترسی به تسهیلات زیربنایی	۲	هتل، مسافرخانه، مراکز توریستی، تفریحی مراکز فرهنگی
دسترسی به راه‌های عمده و اصلی (ارتباطات)	۴	فرودگاه، پایانه حمل‌ونقل بین‌شهری، راه‌آهن، ارتباطات بین‌المللی دسترسی به راه‌های اصلی کشوری و منطقه‌ای
جمعیت	۲	بزرگی جمعیت
دوری از مخاطرات طبیعی	۳	مسیل و سیلاب و طوفان زلزله و لغزش
جاذبه تاریخی و باستانی	۴	تپه‌های باستانی، موزه، آثار تاریخی و باستانی مکشوف
جاذبه طبیعی	۳	سواحل رسوبی، مناظر طبیعی
نزدیکی به مرکزیت سیاسی استان	۱	مرکزیت استانی

ماخذ: کارشناسان موزه‌داری، میراث فرهنگی و برنامه‌ریزی شهری، ۱۳۸۶.^۲

پس از بدست آوردن ضریب کلی هر یک از معیارها، معیارهای خردتری برای سنجش مطلوبیت و اندازه‌گیری آن در نظر گرفته شوند. با در نظر داشتن معیارهای خرد و میزان مطلوبیت مکان مورد نظر در هر معیار کلی مقدار مطلوبیتی در چهارگروه (عالی، خوب، متوسط، ضعیف) از حداکثر میزان مطلوبیت ممکن (صددرصد) برای معیارها در نظر گرفته می‌شوند و ضریب کلی معیار در آن اعمال می‌گردد. نهایتاً برای

۱- به ترتیب مطلوبیت از بالای ۱۰۰ امتیاز ممکن:

عالی.....(۷۵+) خوب.....(۷۵-۵۰)

متوسط.....(۵۰-۲۵) ضعیف.....(۲۵-)

۲- به دلیل دو بعدی بودن موضوع تحقیق، ضریب معیارها براساس جمع‌آوری و نتیجه‌گیری از نظرات کارشناسان موزه و برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای تعیین و به نزدیک‌ترین عدد صحیح گرد گردیده است و بعنوان ضریب کلی معیارهای متفاوت در محاسبات لحاظ گردیده است.

هر یک از معیارهای کلی ارقامی بدست می‌آید که مجموع این ارقام تقسیم بر مجموع ضریب معیارها (۲۳) میزان مطلوبیت شهر مورد نظر را جهت تخصیص موزة منطقه‌ای استان نشان خواهد داد.

۱-۲-۱) مرکزیت دسترسی منطقه‌ای

استان گلستان از نظر نماد هندسی بصورت کشیده در غرب دریاچه خزر واقع شده است. به دلیل شکل طولی استان می‌توان آن را به سه قسمت شرقی، غربی و مرکزی تقسیم نمود. براین اساس شهر گرگان و مرکز استان گلستان در غرب استان و شهر گنبد تقریباً در قسمت مرکزی استان واقع شده‌اند. ولی به لحاظ دسترسی به راهها، چنانچه راه اصلی و مهم استان را راه ارتباطی غربی- شرقی استان که از غرب استان وارد بندرگز گردیده و پس از گذر از گرگان، علی‌آباد، آزاد شهر و... از شرق استان وارد استان خراسان شمالی می‌گردد (زنده‌دل، ۱۳۸۲، ص ۱۴).

موقعیت شهر گنبد نسبت به این راه به گونه‌ای است که دسترسی مستقیم به آن وجود ندارد و تنها از طریق آزادشهر و گالیکش ارتباط غیرمستقیم برای گنبد ایجاد می‌گردد در حالی که شهر گرگان در مسیر مستقیم و ارتباط فیزیکی با راه فوق قرار دارد. از سوی دیگر شهر گرگان بصورت یک نقطه و گره ارتباطی مهم در استان عمل می‌کند که چنین شرایطی برای شهر گنبد به این قوت وجود ندارد. نهایتاً مرکزیت سیاسی، اقتصادی و اجتماعی شهرهای منتخب مورد بررسی قرار می‌گیرد. ملاحظه می‌شود که گرگان بعنوان مرکز استان نقش بسیار برجسته‌ای در رهبری سیاسی، اقتصادی و اجتماعی استان بعهده دارد، هر چند که گنبد نیز بعنوان شهر دوم استان چه به لحاظ بزرگی جمعیت و چه به لحاظ قدرت و موقعیت اجتماعی- اقتصادی شناخته می‌شود و با این حال قابلیت رقابت با شهر گرگان را نخواهد داشت. با جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مطالب ذکر شده، مطلوبیت در نظر گرفته شده از صد امتیاز ممکن برای شهر گرگان امتیاز ۷۶ و برای شهر گنبد ۴۵ در نظر گرفته شده است.

۱-۲-۲) دسترسی به تسهیلات زیربنایی

تسهیلات زیربنایی بخش فرهنگی و توریستی در نظر گرفته شده جهت توان‌سنجش شهرهای مورد نظر در این مطالعه با توجه به موضوع پروژه در جدول زیر آمده است.

جدول ۴- تعداد مراکز فرهنگی و تسهیلات زیربنایی بخش گردشگری در شهرهای گرگان و گنبد کاووس

گنبد	گِردشگری	تالار اجتماعات	مراکز فرهنگی	کانوئهای تبلیغاتی	خدمات توریستی گردشگری	واحدهای اقامتی	اماکن ورزشی	سالن‌ناتر و موسیقی
۴	۲	۶	۱۴	۸	۱۰	۱۳	۶	۲
۱	۱	۲	۴۵	-	۲	۷	۱۲	۱

ماخذ: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، یافته‌های طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور، ۱۳۸۲.

با توجه با وضع موجود تسهیلات زیربنای مرتبط با خدمات توریستی، تفریحی و فرهنگی مشاهده می‌گردد که شهر گنبد از موقعیت برتری نسبت به شهر گرگان در این زمینه برخوردار است. با توجه به اینکه خدمات توریستی و گردشگری و واحدهای اقامتی از اهمیت بیشتری نسبت به سایر فاکتورهای برخوردار است و تعداد این مراکز و واحدها در شهر گرگان بیشتر می‌باشد نهایتاً مطلوبیت معیار فوق برای شهر گرگان و گنبد خوب توصیف می‌گردد و به ترتیب از ۱۰۰ امتیاز ممکن برای این دو شهر امتیاز ۵۰ و ۵۵ در نظر گرفته شده است.

۱-۲-۳) دسترسی به راههای عمده و اصلی- ارتباطات

شهر گرگان و گنبد هر دو از شهرهای بزرگ استان گلستان بوده و پایانه حمل‌ونقل بین شهری در هر دو شهر قابل مشاهده است. با این حال به لحاظ دسترسی به فرودگاه و راه‌آهن و بنادر و کشتیرانی، شهر گرگان از موقعیت برتری برخوردار است و همچنین از امکان ارتباط بین‌المللی قوی‌تری به لحاظ نزدیکی به فرودگاه‌های بین‌المللی تهران و بنادر حاشیه دریای خزر برخوردار است. با توجه به این مسائل موقعیت شهر گرگان خوب و موقعیت شهر گنبد متوسط ارزیابی می‌گردد و با بررسی و تحلیل داده‌های مربوط به اطلاعات فوق، نهایتاً میزان مطلوبیت شهر گرگان در این معیار ۷۴ و میزان مطلوبیت شهر گنبد ۴۰ در نظر گرفته شده است.

۱-۲-۴) معیار جمعیت و بزرگی تعداد جمعیت

نظام شهرنشینی و توزیع فضایی جمعیت در استان گلستان به گونه‌ای است که تنها دو شهر گرگان و گنبد دارای جمعیت بالای صدهزار نفر می‌باشند. با این حال جمعیت شهر دوم (گنبد) کمتر از نصف جمعیت شهر اول (گرگان) می‌باشد (سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۸۵). به همین لحاظ شهر گرگان با مطلوبیت عالی امتیاز ۸۵ و برای شهر گنبد با مطلوبیت متوسط امتیاز ۴۰ اختصاص می‌یابد.

۱-۲-۵) معیار مصونیت از مخاطرات طبیعی

مجموعه مخاطرات تهدیدکننده استان گلستان عبارتند از زمین‌لرزه، لغزش، باد، طوفان، سیل و پیشروی آب دریا. استان گلستان در زمینه مخاطرات گوناگون چون سیل بسیار خطرناک بوده و در طول تاریخ و سالهای اخیر نیز شاهد بروز سوانح محیطی و خسارات عظیمه‌ای در این مورد بوده‌ایم، به گونه‌ای که شه گنبد در اثر زلزله بکلی تخریب گردید و یا بسیاری از راههای ارتباطی استان در اثر بروز سیل و سیلاب در سالهای گذشته قطع گردید و شهرهای مختلف استان دچار زیان گردیدند. هر دو شهر گرگان و گنبد در معرض مخاطرات سیل و سیلاب، باد و طوفان و زمین لرزه قرار دارند و به این لحاظ در موقعیت خطرناکی واقع گردیده‌اند. بنابراین برای هر دو شهر امتیاز ضعیف ۲۰ در نظر گرفته می‌شود.

۱-۲-۶) وجود جاذبه‌های باستانی و تاریخی

استان گلستان با لحاظ سابقه تاریخی تمدنها و دوره‌های تاریخی بسیاری را به خود دیده است و وجود آثار و ابنیه به جا مانده در سطح استان گواهی بر این مدعاست. شهرستان گنبد بصورت مستقل دارای ۱۸۲ اثر تاریخی و باستانی می‌باشد و شهرستان گرگان نیز ۹۶ اثر تاریخی را در خود جای داده است. با این حال دسترسی به شهرستانهای همجوار باعث خواهد گردید تا میزان مطلوبیت در هر دو شهر تا حدودی زیادی بیشتر گردد به گونه‌ای که شهرستان گرگان با شهرستانهای همجوار خود ۲۹۷ اثر و جاذبه و شهرستان گنبد با شهرستانهای همجوار ۳۸۹ جاذبه تاریخی و باستانی را در خود می‌بینند. مجموعاً مطلوبیت شهر گنبد برای احداث موزه منطقه‌ای عالی و

مطلوبیت شهر گرگان جهت این فعالیت خوب توصیف می‌گردد که به ترتیب امتیازات ۸۰ و ۷۰ را از امتیازات ممکن برای معیار وجود جاذبه‌های تاریخی و باستانی کسب می‌نمایند.

۷-۲-۱) جاذبه‌های طبیعی

این بخش می‌تواند شامل دو بخش ساحل و جاذبه‌های غیر ساحلی گردد. جنگل، کوه، دشت و دریا چهار چشم‌انداز غالب استان گلستان می‌باشند. در این بین شهر گرگان به لحاظ دسترسی آسانتر به سواحل دریای خزر و جنگلهای دامنه شمال رشته کوه‌های البرز از مطلوبیت بیشتری نسبت به شهر گنبد برخوردار است. شهر گرگان با مطلوبیت عالی امتیاز ۸۵ و شهر گنبد با مطلوبیت خوب امتیاز ۷۰ را کسب می‌نمایند.

۸-۲-۱) معیار نزدیکی به مرکزیت سیاسی استان

امتیاز ۱۰۰ برای شهر گرگان در نظر گرفته می‌شود و شهر گنبد نیز که تقریباً در مرکز استان قرار گرفته است امتیاز ۶۰ را کسب می‌نماید.

جدول ۵- مقایسه‌ای مطلوبیت شهرهای گرگان و گنبد جهت برنامه‌ریزی برای احداث و

استقرار موزه منطقه‌ای استان گلستان

معیار	ضریب	گرگان		گنبد	
		مطلوبیت	مطلوبیت در ضریب معیار	مطلوبیت	مطلوبیت در ضریب معیار
مرکزیت دسترسی منطقه‌ای	۴	۷۶	۳۰۴	۴۵	۱۸۰
دسترسی به تسهیلات زیربنایی	۲	۵۰	۱۰۰	۵۵	۱۱۰
دسترسی به راه‌های عمده و اصلی	۴	۷۴	۲۹۶	۴۰	۱۶۰
جمعیت	۲	۸۵	۱۷۰	۴۰	۸۰
دوری از مخاطرات محیطی	۳	۲۰	۶۰	۲۰	۶۰
جاذبه‌های تاریخی و باستانی	۴	۷۰	۲۸۰	۸۰	۳۲۰
جاذبه‌های طبیعی	۳	۸۵	۲۵۵	۷۰	۲۱۰
نزدیکی به مرکزیت استان	۱	۱۰۰	۱۰۰	۶۰	۶۰
جمع	۲۳	-	۱۵۶۵	-	۱۱۸۰
میانگین			۶۷/۰۴		۵۱/۳۰

ماخذ: کارشناسان موزه‌داری، میراث فرهنگی و برنامه‌ریزی شهری و محاسبات نگارنده، ۱۳۸۶.

با مقایسه میانگین بدست آمده از جدول مقایسه‌ای فوق می‌توان چنین نتیجه‌گیری نمود که شهر گرگان از موقعیت و مطلوبیت بیشتری جهت استقرار موزه منطقه‌ای برخوردار است. هر چند که امتیاز کسب شده (۶۸/۰۴) در دامنه مطلوبیت خوب قابل ترصیف است، اما آنچه که نقاط ضعیف شهر گرگان به شمار می‌رود در درجه اول مخاطرات محیطی است و سپس دسترسی با تأسیسات زیربنایی و تأسیسات حمل و نقل. نقاط قوت شهر گرگان نیز عبارتند از جاذبه‌های طبیعی و تاریخی باستانی، مرکزیت سیاسی، اجتماعی و اقتصادی و نهایتاً جمعیت و بزرگی آن. بنابراین با تقویت زیر ساختهای شهر گرگان به همراه توجه به معیارهای مقابله با آسیب‌های ناشی از مخاطرات محیطی، می‌توان وضعیت شهر گرگان را به حد مطلوبیت عالی نزدیک نمود.

۳-۱) تحلیل مکان بهینه در داخل شهر بهینه

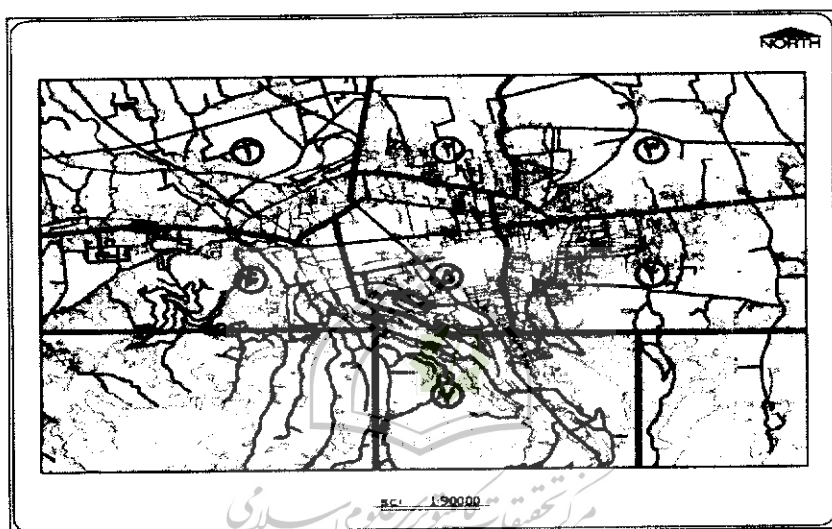
پس از مطالعه و بررسیهای لازم جهت انتخاب مناسبترین شهر برای موزه استان گلستان، شهر گرگان بعنوان شهر منتخب برگزیده شد. به همین دلیل پس از انتخاب شهر گرگان در ابتدا شهر با توجه به کاربریهای عمده مورد بررسی و ارزیابی کلی قرار می‌گیرد و نهایتاً براساس یافته‌های این بخش و با انطباق با عارضه‌های طبیعی موجود در شهر گرگان و معابر عمده و اصلی شهر، شهر گرگان به ۷ بخش مختلف با خصوصیات نسبتاً همگن تقسیم می‌گردد که به وسیله موقعیت جغرافیایی آنها نامگذاری و مورد بررسیهای تفصیلی قرار می‌گیرند. این ۷ منطقه عبارتند از:

۱- منطقه ۱ (شمال غربی و غرب): این منطقه در شمال غربی و غرب شهر گرگان قرار دارد و از شرق با منطقه دو، از جنوب با منطقه ۶ و از جنوب شرق با منطقه مرکزی شهر (منطقه پنج) همجوار است. قسمت عمده اراضی این منطقه مزروعی است. به لحاظ دسترسی به راههای اصلی موقعیت بسیار مطلوبی دارد، وجود دانشکده علوم پزشکی و دانشکده پرستاری در منطقه و برخی کاربریهای فرهنگی مانند کانون فرهنگی، کاربریهای ورزش و هتل و بعنوان کاربریهای سازگار و وابسته به موزه موقعیت مطلوبی برای تخصیص موزه به این منطقه ایجاد کرده است.

۲- منطقه ۲ (شمال): این منطقه شمالی‌ترین قسمت‌های اصلی شهر را شامل می‌گردد که عبور رودخانه از داخل آن از جمله ویژگیهای آن می‌باشد. چهار کاربری عمده

منطقه ۲ عبارتند از: دانشگاه آزاد گرگان میدان میوه و تره‌بار، ترمینال مسافربری و کارخانه کشت و صنعت یک و یک. این منطقه بطور کلی بسیار کم تراکم بوده و قسمت عمده آن تحت کشت و بصورت زمینهای کشاورزی مورد بهره‌برداری قرار گرفته است.

نقشه ۲- منطقه‌بندی شهر گرگان جهت مکان‌یابی موزه منطقه‌ای

ماخذ: سازمان نقشه برداری، ۱۳۸۶.

۳- منطقه ۳ (شمال شرقی و شرق): علی‌الرغم وسعت زیاد این منطقه بخش وسیعی از آن زیرپوشش و ساخت‌وسازهای شهر قرار نگرفته است و قسمت اعظم منطقه با کاربری مزورعی و باغداری مورد بررسی قرار گرفته است. با این حال بخشهایی از جنوب غربی منطقه بصورت شهرک‌ها و کویهای مسکونی دارای جمعیت بوده و کاربری عمده خاصی در آن ملاحظه نمی‌گردد.

۴- منطقه ۴ (جنوب شرقی و شرقی): این منطقه از کرانه‌های شرقی رودخانه آغاز می‌شود و در این قسمتهای منطقه کاربری عمدتاً مسکونی و کویهای سازمانی و شهرکهای مسکونی است و در غرب بصورت زمینهای زراعی است و وجود کاربری صنعتی در شرق آن از خصوصیات منطقه می‌باشد.

۵- منطقه ۵ (مرکزی): متراکم‌ترین و قدیمی‌ترین منطقه شهر گرگان در تقسیم‌بندی فرضی این تحقیق می‌باشد که بسیاری از ادارات و سازمانهای دولتی، مراکز آموزشی عالی و تفریحی شهر را در خود جای داده است که در واقع علاوه بر مرکزیت شهر گرگان می‌توان گفت که مرکزیت استانی نیز به خود گرفته است. این منطقه با مناطق ۱، ۲، ۳، ۴، ۶، ۷ هم‌مرز می‌باشد.

۶- منطقه ۶ (غرب و جنوب غربی): این منطقه نیز به دلیل حاشیه‌ای بودن عمدتاً بصورت کشاورزی است و بخش عظیمی از صنایع شهر گرگان در آن واقع شده است و در قسمتهایی که در شرق رودخانه واقع شده‌اند متراکم‌تر از قسمتهای غربی رودخانه است.

۷- منطقه ۷ (جنوب): این منطقه که جنوبی‌ترین قسمتهای شهر گرگان را در برگرفته است تنها بصورت چند شهرک مسکونی که عمدتاً در حفاصل دو رودخانه شهر قرار گرفته است، شکل گرفته است و کاربری عمده آن صدا و سیمای مرکز گلستان می‌باشد.

پس از تعیین سه منطقه جهت تعیین بهترین مکان برای هدف مورد نظر در فضای انتخاب معیارهایی تعریف و مورد بررسی قرار می‌گیرد، انتخاب این معیارها رابطه تنگاتنگی با ویژگیهای کاربری و فضایی دارد. بنابراین لازم است تا معیارهایی انتخاب گردد که پتانسیل‌ها و محدودیتهای موجود را به گونه‌ای در خود بگنجانند که بتوان اطمینان حاصل کرد که با رعایت این معیارها بهترین مطلوبیت فضایی را از کاربری در قالب محیط شهری بدست آوریم. معیارهای منتخب برای انتخاب و تخصیص بهینه موزه استان گیلان به قرار زیر می‌باشد.

۱-۳-۱) سهولت دسترسی

شبکه‌های ارتباطی یک شهر ارتباط تنگاتنگی با نوع کاربریها دارد، زیرا نحوه توزیع فضایی کاربریهاست که موضوع دسترسی را بین آنها مطرح می‌سازد. چنین شرایطی در مورد کاربری خاص موزه نیز صدق می‌کند (پورمحمدی، ۱۳۸۳، ص ۴۸). بدلیل اهمیت سهولت دسترسی و ارتباط با موزه توسط بازدیدکنندگان بویژه در شهرهای مستقر در

مناطق توریستی لزوم مکان‌یابی موزه در موقعیتی که دسترسی به آن توسط راه‌های گوناگون و اصلی فراهم گردد، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است (Feifan, 2007, p. 21). در شهر گرگان از زیر ساخت‌های حمل‌ونقل می‌توان به ترمینال حمل مسافر گرگان و شبکه ارتباطی شهر اشاره نمود. ترمینال مسافربری شهر گرگان در حاشیه شمال‌غربی شهر در میدان انقلاب شهر واقع گردیده است و شبکه ارتباطی شهر نیز بطور قابل توجهی در شمال شهر مناسب‌تر از جنوب آن می‌باشد. راه اصلی غربی شرقی شهر از بدو ورود به شهر در حاشیه غربی و میدان مفتوح به دوشاخه تقسیم شده و شاخه شمال آن تقریباً با عملکرد کمربندی خارج از بافت اصلی شهر به سمت شرق امتداد یافته و در میدان امام به شاخه دیگر که از داخل بافت اصلی شهر می‌گذرد، متصل می‌گردد و به مسیر خود ادامه می‌دهند.

در قسمت‌های جنوبی تنها می‌توان به دو مسیر مهم اشاره نمود که در امتداد مسیر رودخانه و مسیرهای دسترسی به شهرک‌های مسکونی جنوب و سپس مناطق توریستی، گردشگری و جنگلی نواحی جنوبی گرگان مانند ناهارخوران به شمار می‌روند دسترسی و تراکم راه‌های اصلی در مرکز شهر بسیار مشهودتر از سایر مناطق به نظر می‌رسد. باید توجه داشت که در این مورد (مکان‌یابی موزه) تنها ارتباطات و دسترسی‌های داخل شهر را نمی‌توان در نظر قرار داد، چرا که نحوه تعامل و ارتباطات با شهرها و مناطق همجوار نیز از اهمیت و جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. بنابراین از مطالب فوق چنین نتیجه‌گیری می‌شود که مناطق فرضی یا پیشنهادی براساس سهولت دسترسی به ترتیب زیر خواهد بود:

- ۱- منطقه مرکزی شهر (منطقه ۵)
- ۲- منطقه شمال‌غربی و غربی (منطقه ۱)
- ۳- شمال (منطقه ۲)
- ۴- شمال‌شرقی و شرق (منطقه ۳)
- ۵- جنوب‌شرقی و شرق (منطقه ۴)
- ۶- غرب و جنوب غربی (منطقه ۶)
- ۷- مناطق جنوب (منطقه ۷)

۱-۲-۳) سازگاریها با کاربریهای همجوار

رعایت سازگاری یکی از فاکتورهای بسیار مهم در مباحث مربوط به شهرسازی و برنامه‌ریزی شهری به حساب می‌آید. چرا که در روشهای نوین شهرسازی و

برنامه‌ریزی، شهر بعنوان یک سیستم شناخته می‌شود که حتی کوچکترین اجزاء آن در یک ارتباط کلی با سایر عناصر به ویژه عناصر مجاور قرار دارند و لزوم تعامل فی‌مابین، توجه با امکانات و محدودیتهای ایجاد شده توسط هر کاربری برای سایر کاربریها را بسیار مهم می‌نماید. همانگونه که اشاره گردید موزه بعنوان یک کاربری شهری الزاماتی را در مورد نحوه مکانیابی خود مطرح می‌نماید که در قالب اصولی چون سازگاری عملیاتی شده و قابل بررسی می‌گردد.

جدول ۶- میزان سازگاری موزه با سایر کاربریهای شهری

کاملاً سازگار	- سواره سریع- زمین باز - پارک ناحیه‌ای - مراکز آموزش عالی - اداری و فرهنگی
نسبتاً سازگار	- تجاری خرید روزانه- درمانی - مسکونی کم تراکم - مجتمع‌های توریستی و تفریحی
بی تفاوت	- دسترسی پیاده- مراکز آتش‌نشانی - مذهبی - ورزشی - مسکونی با تراکم متوسط
نسبتاً ناسازگار	- آموزشی- تجاری عمده - بهداشتی - نظامی - مسکونی با تراکم بسیار بالا
کاملاً ناسازگار	- سواره محله‌ای- زمین‌های مزرعی - صنایع - تأسیسات و تجهیزات شهری سنگین - پایانه‌ها - فرودگاه

ماخذ: پورمحمدی، ۱۳۸۲.

کاربریهای صنعتی شهر گرگان عمدتاً در مناطق حاشیه‌ای شهر به ویژه در جنوب غربی و شرقی شهر پراکنده شده است و برخی از صنایع سبک نیز در غرب شهر

در سمت ورودی شهر به چشم می‌خورد که این قسمت‌ها در مناطق ۱، ۶، ۷ قرار گرفته‌اند. در منطقه چهار بدلیل فاصله فضایی بسیار صنایع ایجاد گردیده از بافت اصلی شهر امکان ایجاد مزاحمت توسط این کاربری برای سایر کاربریها را تقریباً به حداقل ممکن خود را رسانیده است.

از دیگر کاربریهای ناسازگار با موزه کاربری مزروعی است که تقریباً دورتادور شهر گرگان را احاطه کرده‌اند. بنابراین جهت رعایت سازگاری لازم خواهد بود تا اولویت مکانیابی با مناطق داخلی شهر باشد تا حواشی شهر. این شرایط در مورد تأسیسات و تجهیزات شهری سنگین متفاوت است چرا که چنین تأسیسات سنگینی غالباً در مناطق شمال شهر واقع شده‌اند و قسمت‌های مرکزی‌تر و جنوبی شهر از این لحاظ شرایط چندان نامطلوبی ندارند.

براین اساس برای مکانیابی موزه استان گلستان در شهر گرگان به لحاظ وجود کاربریهای ناسازگار در حواشی شهر و کاربریهای نسبتاً ناسازگار در داخل بافت شهر بایستی سعی شود تا مکانی انتخاب شود که در داخل بافت شهر و در حواشی مسیرها و خیابانهای اصلی شهر قرار داشته باشد تا از مکانیابی در داخل بافت مسکونی و یا همجوار کاربریهای ناسازگار ممانعت بعمل آید. از لحاظ کاربریهای سازگار می‌توان به دانشگاهها و دانشکده‌های آموزش عالی، مراکز و کانونهای فرهنگی، هتل و امکانات زیربنایی گردشگری و مناطق تفریحی گردشگری شهر اشاره کرد که عمدتاً در شمال شهر واقع شده‌اند. با توجه به مطالب فوق که بطور کلی مطرح گردید در بررسیهای تفصیلی می‌توان اولویت انتخاب منطقه مناسب را برای مکانیابی موزه با توجه به معیار سازگاری به ترتیب زیر شناسایی نمود.

- ۱- منطقه شمال شهر (منطقه پیشنهادی ۲)
- ۲- مناطق مرکزی به ویژه قسمت‌های شمالی‌تر (منطقه پیشنهادی ۵)
- ۳- منطقه شمال غربی (منطقه پیشنهادی ۱)
- ۴- منطقه شمال شرقی (منطقه پیشنهادی ۳)
- ۵- منطقه غرب و جنوب غرب (منطقه پیشنهادی ۴)
- ۶- جنوب شهر (منطقه پیشنهادی ۷)
- ۷- غرب و جنوب غربی (منطقه پیشنهادی ۶)

۱-۳-۳) مطلوبیت مکانی

مطلوبیت مکانی بدین مفهوم است که مکان مورد نظر از لحاظ برخی ویژگیهای خاص که می‌تواند شامل محیط فیزیکی و محیط طبیعی گردد، در موقعیت مناسبی قرار گیرد. این عوامل می‌توانند در برگیرنده مواردی چون مطلوبیت منظر و چشم‌انداز و بسیاری در موارد مختلف گردد که در جدول زیر به بهترین این فاکتورها در مورد مکان موزه اشاره می‌شود.

جدول ۷- از جمله عوامل مؤثر در میزان مطلوبیت مکانها در جهت ایجاد موزه

میزان مطلوبیت	فاکتور
کاملاً مطلوب	- دسترسی به اماکن تاریخی و باستانی - نزدیکی به جاذبه‌های طبیعی - دسترسی به تأسیسات زیربنایی شهر - نزدیکی به اماکن توریستی و تفریحی
نسبتاً مطلوب	- نزدیکی به مراکز آموزش عالی - دسترسی مناسب
نسبتاً نامطلوب	- شیب - تراکم و ازدحام جمعیتی بالا
کاملاً نامطلوب	- تهدید توسط مخاطرات محیطی - آلودگی صوتی - آلودگی هوا - همجواری نامناسب

ماخذ: پورمحمدی، ۱۳۸۲.

از عوامل و فاکتورهای موجود در شهر گرگان می‌توان به آثار تاریخی، امامزاده، رودخانه، مناطق جنگلی جنوبی شهر و وجود منطقه توریستی و تفریحی مانند ناهارخوران و تأسیسات توریستی و گردشگری است که دسترسیهای مناسب در شمال شهر و مطلوبیت حاصل از وجود مراکز آموزش عالی را نیز می‌توان به کاربریهای آموزشی نیز بطور پراکنده تقریباً در تمام سطوح شهر قابل ملاحظه است و همینطور

کاربریه‌ای بهداشتی و درمانی. از فاکتورهای نامطلوب می‌توان به آلودگی صوتی و هوا و ازدحام در مرکز شهر و خطر سیلاب در جوار رودخانه‌های موجود شهر و صنایع حواشی شهر اشاره کرد. در مجموع براساس شاخص مطلوبیت اولویت مکانیابی موزه استان گلستان را می‌توان به شرح زیر عنوان کرد.

۱- شمال شهر (منطقه ۲)	۲- شرق و جنوب شرقی (منطقه ۴)
۳- جنوب شهر (منطقه ۷)	۴- غرب و شمال غربی (منطقه ۱)
۵- شرق و شمال شرقی (منطقه ۳)	۶- مرکز شهر (منطقه ۵)
۷- جنوب غربی و غرب (منطقه ۶)	

۱-۳-۴) ارتقاء کیفیت فضا (همخوانی با فضا)

ایجاد هر فضای جدیدی در یک محیط به ویژه در محیط‌های شهری که دارای تنیدگی و پیچیدگی شدیدی در روابط اقتصادی و اجتماعی است، می‌تواند تأثیرات بسیاری در محیط داشته باشد. این خصیصه ایجاد کاربری جدید به ویژه در مناطقی که از کمبود امکانات رنج می‌برند بسیار مهم خواهد بود چرا که ایجاد فضایی جدید مانند موزه در مقیاس عملکردی منطقه‌ای قطعاً خواهد توانست بسیاری از خدمات و فرصت‌های جدید را جذب نماید (انتظاری، ۱۳۸۱، ص ۸۳) و حتی باعث تغییراتی در ارزش‌گذاری قیمت اراضی شهری گردد. بنابراین سعی خواهد شد تا ایجاد موزه استانی در شهر و نهایت علاوه بر تأمین حداکثر کارایی خاص خود باعث گردد با بدینوسیله بتوان بر کیفیت محیط زیست شهری در مناطق محروم ولی دارای پتانسیل مناسب افزود. بر این اساس با توجه به پتانسیلها و نیاز به ارتقاء کیفیت محیط شهری در مناطق شهر گرگان ارجحیت ایجاد موزه استان گلستان در مناطق شهر به قرار زیر پیشنهاد می‌گردد.

۱- منطقه جنوبی شهر (منطقه ۷)	۲- جنوب شرقی و شرق (منطقه ۴)
۳- شمال شرقی و شرق (منطقه ۳)	۴- غرب و جنوبی غربی (منطقه ۶)
۵- غرب و شمال غربی (منطقه ۱)	۶- شمال (منطقه ۲)
۷- مرکز شهر (منطقه ۵)	

نهایتاً پس از بررسی تمام فاکتورها و معیارهای انتخابی در مباحث فوق اولویت‌های هر یک از مناطق در هر کدام از معیارها در جدول زیر وارد شده و در پایان با محاسبه مجموع اعداد قرار گرفته در مقابل هر منطقه اعدادی برای هر یک از مناطق بدست خواهد آمد که با توجه به اینکه اولویت‌های اول اعداد کمتری را در گزینش اولویت مناطق به خود اختصاص داده‌اند نهایتاً مناطقی که کمترین مجموع اعداد را بدست آورده باشند بعنوان مکان یا منطقه مناسب جهت تخصیص موزه منطقه‌ای استان، پیشنهاد می‌گردد.

جدول ۸- اولویت‌بندی مناطق فرضی شهر گرگان جهت اختصاص موزه منطق‌ای گلستان

رتبه	جمع	ارتقاء کیفیت محیط	مطلوبیت مکانی	سازگاری	دسترسی	معیار منطقه
۲	۱۴	۵	۴	۳	۲	۱
۱	۱۱	۶	۱	۱	۳	۲
۵	۱۶	۳	۵	۴	۴	۳
۳	۱۴	۲	۲	۵	۵	۴
۴	۱۶	۷	۶	۲	۱	۵
۷	۲۳	۴	۷	۶	۶	۶
۶	۱۸	۱	۳	۷	۷	۷

ماخذ: محاسبات نگارنده، ۱۳۸۶.

با توجه به نتایج جدول فوق مناطق شمالی شهر بهترین مطلوبیت را به لحاظ معیارهای در نظر گرفته شده برای احداث موزه منطقه‌ای استان گلستان را دارا می‌باشد.

نتیجه‌گیری

استان گلستان به دلیل توجه خاصی که بوسیله گردشگران بدان می‌شود و سابقه تاریخی و باستانی به‌علاوه جاذبه‌های خاص طبیعی آن جهت ایجاد موزه منطقه‌ای در سطح این استان انتخاب گردید. وجود این گونه جاذبه‌ها و پتانسیلها فرصت مناسبی را جهت احداث به وجود می‌آورد به همین دلیل مطالعات مربوط به مکانیابی موزه استان گلستان آغاز گردید.

در این مرحله از این مطالعات لازم بود تا یکی از شهرهای استان گلستان با توجه به برخی معیارها که در این مرحله استخراج گردید، انتخاب گردد. بنابراین دو شهر گنبدکاووس و گرگان براساس تسلط فضایی و مرکزیت دسترسی آسان به خدمات انتخاب و با توجه به معیارهای تفصیلی مورد سنجش قرار گرفتند تا شهری که دارای بیشترین قابلیت به لحاظ ایجاد موزه استانی را داشته باشد مورد گزینش قرار گیرد. در این مرحله شهر گرگان انتخاب گردید و برای انتخاب مکان یا مکانیابی بهینه در شهر گرگان مورد ارزیابی و مطالعه قرار گرفت. در ابتدا شهر گرگان براساس ویژگیهای کالبدی و... به هفت منطقه فرضی تقسیم‌بندی گردید و هر یک از این مناطق با توجه به معیارها و با در نظر گرفتن پتانسیل‌ها و محدودیتهای موجود در مقیاس شهری مورد بررسی قرار گرفت و با توجه به هر یک از معیارها اولویت‌بندی گردید. در نهایت با جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از نتایج حاصل از این معیارها و اولویت‌بندی نهایی مناطق، بهترین منطقه جهت تخصیص بهینه کاربری موزه شناسایی گردید و اولویتهای بعدی مشخص گردید. از ویژگیهای مهم این نوع بررسی قابلیت انعطاف‌پذیری در نحوه مکانیابی می‌باشد به نحوی که از نظر اجرایی نیز از قابلیت قابل قبول برخوردار باشد.

منابع و مأخذ

منابع فارسی

- انتظاری، علی، ۱۳۸۱، طرح موزه‌ها، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- اسدی، علی‌رضا، ۱۳۷۰، ارزیابی توان محیط طبیعی گرگان و دشت، دانشگاه تهران، پایان‌نامه کارشناسی.
- آسایش، حسین، ۱۳۷۷، اصول و روشهای برنامه‌ریزی ناحیه‌ای، انتشارات پیام‌نور.
- ارفع، ماندانا، ۱۳۸۵، ساخت و مدیریت موزه‌های باستان‌شناسی، دانشگاه تهران، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد.
- پورمحمدی، محمدرضا، ۱۳۸۲، برنامه‌ریزی کاربری اراضی شهری، تهران: انتشارات سمت.
- جی‌دبلیو، ام. وان اسپاندی، ۱۳۶۵، بسوی خط‌مشی نوین موزه، ترجمه عبدالرحمن اعتصامی صدری، تهران: انتشارات میراث فرهنگی.
- حکمت‌نیا و موسوی، ۱۳۸۵، کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای، انتشارات علم‌نوین، تهران: انتشارات میراث فرهنگی.
- دخت نفیسی، نوشین، ۱۳۸۵، موزه‌داری تهران: انتشارات سمت.
- دوگلاس. آ. آلن، ۱۳۶۳، موزه و وظایف آن، ترجمه عبدالرحمن اعتصامی صدری، تهران: انتشارات پژوهش و برنامه‌ریزی.
- زنده‌دل، حسن، ۱۳۸۲، راهنمای ایرانگردی استان گلستان، انتشارات ایرانگردی.
- مرکز آمار ایران، سرشماری نفوس و مسکن، ۱۳۷۵.
- مرکز آمار ایران، سرشماری نفوس و مسکن، ۱۳۸۵.
- سازمان هواشناسی، ۱۳۸۰، اقلیم و گردشگری در استان گلستان.
- سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان گلستان، ۱۳۸۶، گزارش مکان‌یابی موزه منطقه‌ای شمال کشور.
- طیب‌جم، منیر، ۱۳۷۳، نقش آموزشی موزه در جامعه، انتشارات دانشگاه تهران.
- فیاض‌بخش نجفی، افشین، ۱۳۷۱، مجتمع موزه‌های تاریخی و موضوعی، دانشگاه تهران، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد.

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۸۲، یافته‌های طرح آمارگیری جامع فرهنگی کشور (فضاهای فرهنگی ایران)، انتشارات شابک.

منابع لاتین

- Lee Jolliffe, 2007, "Museum Frictions: Public Cultures/Global Transformation", Canada.
- Chapman, J; 1994, "Destruction of a common heritage, the Archaeology of war in croatioa Bosnia and Hrecegovina" Antiquity 68, 120.
- Jan Insley, 2008, "Little Land Scapes: Dioramas in Museum displays", London.
- Paul F. Marty, 2007, "Museum Professional and The Relevance of LIS Expertise, USA.
- Roberta A. Lec MD and Michael J. Balik PHD, 2007, "The Value of museum Collection in The 21st Century.
- Tara Brabazon, 2006, "Museum and Popular Culture Revisited: Ke Vin Moore and The politice", University of Brighton: P 202.
- Paul F. Marty, 2006," Finding The Skills for Tomorrow: Information Literacy and Museum Information Professional, USA.
- Philip Feifan Xie, 2006," Developing Industrial Heritage Tourism: A case Study of The Proposed Jeep Museum in Toledo, Hio, US: p 21.

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی